

УДК 373.5.016:62/64]:37.015.3:159.942

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2021.9-10.263517>

ORCID 0000-0003-0745-7057

ORCID 0000-0002-8353-9153

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОЧУТТІВ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Поліна Вікторова,

аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Андрій Цина,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

У статті порушено актуальну проблему гуманізації педагогіки відповідно ідей «вільного виховання» як системи саморозвитку та самопізнання індивідуальності у партнерстві з учителем. Установлено, що маючи провідну цільову орієнтацію на розвиток не лише знань, умінь і навичок учнів, вальдорфська педагогіка своєю основною спрямованістю має формування чуттєвої сфери, творчих здібностей, розвитку самовизначення та індивідуальної відповідальності учнів за свої дії. Оскільки вальдорфська педагогіка має значні потенційні можливості як засіб розвитку сфери почуттів учнів у процесі трудового навчання, та обґрунтовано, що навчання, яке відбувається як вільне, без будь-якого духовного та тілесного примусу, виходячи з потреб дитини, створює найсприятливіші умови для виявлення її природних здібностей та розвитку нахилів. Розкрито особливості антропософського виховання та розвитку, заснованого на природі дитини та відповідного трьом семирічним циклам: 7, 14, 21 рік. Визначено зміст та засоби навчання за кожним семирічним циклом. Розглянуто специфіку організації навчально-виховного процесу за вальдорфською педагогікою: викладання основних предметів здійснюється одним учителем; сприйняття учнями навчального матеріалу відбувається за алгоритмом «побачити-пережити-здивуватися»; навчання без жорстко встановленого змісту навчальних програм та без підручників; розкриття перед учнями світу предметного навчального матеріалу таким чином, щоб із віком молода людина зберегла інтерес до історії, музики, народних ремесел, літератури та всього навколишнього світу; відсутність бальної системи оцінок навчальних досягнень учнів до 8 класу, що дає змогу школярам бути учасниками процесу трудового навчання, виходячи з інтересу до пізнання різних видів праці, коли почуття формуються в душевно комфортному освітньому просторі. Описано результати здійснення професійного самовизначення випускниками вальдорфських шкіл, які керуються власними розумовими, духовними, фізичними та емоційними здібностями, нахилами й інтересами, що у поєднанні з особистісним контекстом сприяє формуванню унікальних індивідуальностей.

Ключові слова: «вільне виховання», вальдорфська педагогіка, саморозвиток, трудове навчання, особистість, почуття.

Постановка проблеми. Трудове навчання та виховання учнів у сучасних закладах загальної середньої освіти спрямоване на формування цілісної особистості, що прагне до максимальної самореалізації та самоактуалізації своїх індивідуальних нахилів та здібностей. Підлітковий вік учнів характеризується відкритістю для сприйняття нового досвіду, формуванням здатності до самовизначення, свідомого та відповідального вибору дій у різноманітних життєвих ситуаціях.

Метою базової середньої освіти Державний стандарт базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020, с. 1) декларує розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Сучасні інноваційні системи, технології та моделі трудового навчання в школі все більше звертаються до ідей гуманістичної педагогіки, однією з яких є втілення ідеї «вільного виховання», що розглядається як система саморозвитку та самопізнання індивідуальності у партнерстві з учителем. Розвиток здатності пізнання такого виду призводить, за антропософським філософським учінням Р. Штейнера (2002), призводить людину до досконалості. Заснована ним на початку ХХ століття вальдорфська педагогіка спирається на подвійну спрямованість процесу навчання: набуття дитиною знань і вмінь та педагогічний супровід розвитку її особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначають науковці вальдорфська педагогіка сприяє розвитку творчих здібностей учнів (Апостолова, 2002; Головіна, 2018), вихованню вільної особистості (Мітюхіна, 2008), систематичному спостереженню за розвитком дитини (Берхгаут, 2002, с. 6), є інноваційною системою, технологією та моделлю предметного навчання в школі (Баханов, 2004), виступає засобом гуманізації освіти (Воленшчак, 2009; Передерій, 2017). Маючи основну цільову орієнтацію на розвиток не тільки знань, умінь і навичок учнів, вальдорфська педагогіка має основною спрямованістю формування чуттєвої сфери, творчих здібностей, розвитку самовизначення та індивідуальної відповідальності учнів за свої дії. Водночас питання розкриття потенціалу вальдорфської педагогіки як засобу розвитку сфери почуттів учнів у процесі трудового навчання дотепер залишається маловивченим.

Метою статті є вивчення потенційних можливостей вальдорфської педагогіки як засобу розвитку сфери почуттів учнів у процесі трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. В Україні відкриття перших експериментальних вальдорфських шкіл у Дніпропетровську, Києві, Кривому Розі та Одесі відбулося на рубежі ХХ–ХХІ ст. як відповідь на виклики щодо пошуку альтернативних педагогічних систем. Затвердження у 2011 році програми всеукраїнського педагогічного експерименту з розвитку вальдорфської педагогіки в Україні сприяло розробці навчальних програм для кожного класу закладів загальної середньої освіти (Програми для вальдорфських шкіл України: 1–9 кл., 2009; Програми для вальдорфських шкіл України: 10–11 класи, 2012).

Серед основних концептуальних засад вальдорфської педагогіки Г. Селевко (Селевко, 2006, с. 739–740) визначає природовідповідність, коли розвиток дитини відбувається за генетично-детермінованою програмою, йде попереду навчання, є визначальним для нього та характеризується спонтанністю вільного розвитку природних задатків. Навчання відбувається як вільне, без будь-якого духовного та тілесного примусу, виходячи з потреб дитини, створюючи найсприятливіші умови для виявлення її природних здібностей та розвитку нахилів; свободу розглядають як засіб виховання і навчання, які пристосовуються до дитини, а не навпаки.

Не посягаючи на дитинство та уникаючи ранньої інтелектуалізації розвитку особистості вальдорфська педагогіка, за В. Мітюхіною (Мітюхіна, 2008), виходить із самостійного усвідомлення дитиною всіх етапів розвитку людства в ході інтегрованого вивчення західної та східної культур. Розвиток індивідуальності передбачається здійснювати засобами мистецтва для формування творчої особистості у єдності розвитку розуму, серця і руки (Апостолова, 2002). Не відділяючи виховання від навчання, вальдорфською педагогікою визнається пріоритет виховання та розуміння навчання як одночасного виховання в дитини певних особистісних якостей засобами наслідування

(Баханов, 2004). За Р. Штайнером (2002), виховання є засобом приведення людини до її духовних витоків, розкриття закладених у неї природних духовних сил. Таке антропософське виховання та розвиток виходять з природи дитини та відбуваються за трьома семирічними циклами: 7, 14, 21 рік.

Під час першого семирічного циклу, який названо «Світом добра», навчання і виховання здійснюється засобами наслідування. Зміст навчання, виховання реалізується шляхом прикладу, а розвиток дитини до 7 років може бути визначений за тріадою: ходити-говорити-мислити. Особливістю цього циклу є спрямованість на навчання дитини, яка є центром педагогічної системи, самостійності та самоконтролю, а задля отримання від навчання радості широко застосовуються ігрові методики. У зв'язку з цим, вияви позиції вихователя обмежені певними правилами: не говорити дитині «ні», «не можна», не робити зауважень, приймати дитину такою, яка вона є.

Під час другого циклу (8–14 років) навчання, що має назву «Світ прекрасний», виховання та розвиток фізичних, чуттєвих та духовних сил учнів здійснюється засобами предметно-образної діяльності за експресивними методиками. Навчання відбувається в процесі занять учнів мистецтвом, декоративно-прикладними ремеслами, вальдорфською гімнастикою, що поєднує в собі музику, медитацію, слово та фізичні вправи. Значна роль у цьому навчальному циклі для учнів 1–7 класів відводиться трудовому навчанню та вихованню вході оволодіння учнями палітурною, столярною справою, декоративно-ужитковим та прикладним мистецтвом, побутовою працею.

Розкриємо особливості змісту навчання під час другого його циклу, коли учні з 1 по 7 класи мають ознайомитися з певними епохами розвитку людства методом занурення у неї. Учні 1 класу навчаються за епохою прообразів та казок, рухаючись від образів до букв, використовуються співи, евричкія, під час трудового навчання опановують в'язання спицями.

Школярі 2 класу навчаються за епохальними засобами чудес та легенд, опановують письмо, арифметику, гру на флейті, малюють та опановують елементи ручної праці.

Третьюкласники вивчають епоху створення світу і Старий Заповіт, опановують нотну грамоту, малювання форм та в'язання гачком.

У 4 класі школярі вивчають епохальний розрив загального та окремого, дробі, європейські міфи, опановують орнаменти, канон та вишивку хрестиком.

П'ятикласники навчаються за цінностями епохи гармонії та античності, вивчають грецьку культуру, опановують десяткові дробі, беруть участь у репетиціях та виступах оркестру, працюють з деревом.

Учні 6 класу занурюються в епоху Середньовіччя, боротьби добра і зла, вивчають культуру стародавнього Риму, знайомляться з фізичними явищами, відсотками, геометрією та навчаються обробці деревини ріжучими інструментами.

У 7 класі учні опановують простір та епоху Ренесансу, вивчають алгебру, навчаються віршуванню та основам пошиття виробів із тканини та елементам побутової діяльності.

Впродовж кожного навчального року учні за різними методиками, всебічно, через образи, ритми, почуття і міркування опановують певними фрагментами епохальної культури людства.

Під час третього циклу розвитку особистості (15–21 рік) учні п'ять років із семи проходять навчання в 12-річній школі, де в них формується абстрактне мислення. Так, учні 8 класу вивчають епоху революцій, культури XIX століття, опановують основами економічних знань, хімії, знайомляться з творчістю відомих композиторів, працюють в майстернях з обробки металу.

Дев'ятикласники вивчають сучасні проблеми екології, технічного прогресу і моралі, вивчають історію мистецтва та опановують столярну справу.

Учні 10 класу вивчають питання сучасної політики, історії, суспільства, фізику, опановують драматургію та пробують свої сили у виготовленні керамічних виробів.

У 11 класі учні продовжують вивчати епоху сучасного суспільного устрою та життя, вивчають сучасну літературу, музику, скульптуру та опановують політурну справу.

Дванадцятикласники вивчають історію культури та імпровізують у всіх вивчених ними сферах життєдіяльності.

Організація навчально-виховного процесу, за вальдорфською педагогікою, спрямовується на інтелектуальний та духовний розвиток кожного учня та характеризується тим, що викладання всіх основних предметів з 1 по 8 класи здійснює один учитель, який є старшим товаришем та встановлює міцні та дружні зв'язки з батьками учнів та залучає їх до участі у житті школи.

Подання змісту трудового предметного навчання відбувається методом занурення, коли впродовж 2–4-х тижнів учні заглиблюються у його зміст, щоденно інтенсивно опрацьовуючи його з метою набуття чуттєво-практичного досвіду. Активне сприйняття навчального матеріалу здійснюється за алгоритмом «побачити-пережити-здивуватися», що дає учневі з часом, на основі почуттєвих переживань, вибудовувати власні життєві висновки та теорії. Такий педагогічний підхід сприяє цілісному розкриттю унікального внутрішнього потенціалу особистості кожного учня через емоційно-почуттєву, вольову та інтелектуальну сфери.

Навчання здійснюють без жорстко встановленого змісту навчальних програм та без підручників. Замість традиційних підручників із трудового навчання учнями ведуться особисті зошити, до яких вони вносять замальовки, записи за темами уроків як під час уроків, так і в позаурочний час. Стаючи, таким чином, активними співавторами творення змісту трудового навчання, школярі розвивають власні творчі здібності та створюють власні авторські навчальні посібники з трудового навчання, які, починаючи з 5 класу використовуються як додатковий навчальний матеріал.

Мотиваційну основу навчання предметного змісту складає підведення учнів до усвідомлення та відкриття особистісної значущості знань, умінь і навичок. Вальдорфська педагогіка ставить одним із завдань розкриття перед учнями світу предметного навчального матеріалу таким чином, щоб із віком молода людина зберегла інтерес до історії, музики, народних ремесел, літератури та усього навколишнього світу (Передерій, 2017, с. 3).

Послідовність трудового навчання учнів у другому циклі навчання побудована так, щоб розвиток в учнів почуттів відбувався відповідно до їхніх вікових можливостей, особливостей та перспектив розвитку розумових, чуттєвих та фізичних особистісних функцій. Відсутність 12-бальної системи оцінок навчальних досягнень учнів до 8 класу дає змогу школярами бути учасниками процесу трудового навчання, виходячи з інтересу до пізнання різних видів праці, коли почуття формуються в комфортному душевному освітньому просторі. Неможливість оцінити індивідуальний шлях опанування різновидами праці за загальними критеріями робить необхідним отримання кожним учнем наприкінці навчального року особисту характеристику від учителя трудового навчання щодо успішності та навчальних досягнень.

Здійснюючи професійне самовизначення, випускники вальдорфських шкіл керуються у першу чергу власними розумовими, духовними, фізичними та емоційними здібностями, нахилами та інтересами, які у поєднанні з особистісним контекстом сприяють формуванню унікальних індивідуальностей. Активний розвиток комунікативних навичок та активна життєва позиція спонукає їх до переважного вибору сферами своєї майбутньої професійної діяльності таких соціальних галузей як освіта, мистецтво, медицина, лінгвістика тощо.

Висновки. Проведене дослідження вказує на перспективність використання педагогічних технологій вальдорфської педагогіки як засобу розвитку сфери почуттів учнів у процесі трудового навчання в закладах загальної середньої освіти. Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо вивчення можливостей організації трудового навчання без жорстко регламентованих змісту навчальних програм

та підручників, що суттєво сприятиме реалізації концепції автономії вчителів у виборі змісту, методів, форм організації та засобів навчання, яку задекларовано нормативними документами з упровадження Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Апостолова, Г. В. (2002). Розвиток здібностей за Вальдорфською педагогічною системою. *Обдарована дитина*, 5, 30-34.
- Баханов, К. О. (2004). Вальдорфська педагогіка. В. К. Баханов (Ред.), Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі (с. 149-163). Запоріжжя: Просвіта.
- Бергхаут, Л. (2002). Систематичне спостереження за розвитком дітей – нові можливості чи обмеження. *Дитина. Про Вальдорфську педагогіку*, 9/10, 6.
- Воленшчак, О. (2009). До питання гуманізації освіти в Вальдорфській педагогіці. *Іноземні мови у вищих навчальних закладах* (Вип. 4, с. 122-125). Полтава.
- Головіна, С. (2018). Розвиток творчих здібностей учнів Вальдорфської школи. *Завучу. Усе для роботи*, 19/20, 19-21.
- Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. № 898 (2020). Взято з <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
- Крамаренко, С. Г. (2012). Програми для вальдорфських шкіл України: 10–11 класи. Київ: Генеза.
- Мітюхіна, В. (2008). Виховання вільної особистості у Вальдорфській школі. *Завуч*, 25, 40-42.
- Передерій, О. Л. (2017). Вальдорфська педагогіка як гуманістично орієнтована система навчання та виховання школярів. *Науковий огляд*, 4 (36), 1-8.
- Програми для вальдорфських шкіл України: 1–9 класи (2009). Київ: Генеза.
- Селевко, Г. К. (2006). *Энциклопедия образовательных технологий* (Т. 1). Москва: НИИ школьных технологий.
- Штайнер, Р. (2002). *Мой жизненный путь*. Москва: Эвидентис.

REFERENCES

- Apostolova, H. V. (2002). Rozvytok zdibnostei za Valdorfskoiu pedahohichnoiu systemoiu [Development of abilities according to the Waldorf pedagogical system]. *Obdarovana dytyna* [Gifted Child], 5, 30-34 [in Ukrainian].
- Bakhanov, K. O. (2004). Valdorfska pedahohika [Waldorf pedagogy]. In K. Bakhanov (Ed.), *Innovatsiini systemy, tekhnolohii ta modeli navchannia istorii v shkoli* [Innovative systems, technologies and models of teaching history at school] (pp. 149-163). Zaporizhzhia: Prosvita [in Ukrainian].
- Berhkhaut, L. (2002). Systematychne sposterezhennia za rozvytkom ditei – novi mozhlyvosti chy obmezhenia [Systematic monitoring of children's development – new opportunities or limitations]. *Dytyna. Pro Valdorfsku pedahohiku* [Child. On Waldorf pedagogy], 9/10, 6 [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. № 898 (2020). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].
- Holovina, S. (2018). Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv Valdorfskoi shkoly [Development of creative abilities of students of Waldorf school]. *Zavuchu. Use dlia roboty* [I will teach. Everything for work], 19/20, 19-21 [in Ukrainian].
- Kramarenko, S. H. (2012). Prohramy dlia valdorfskykh shkil Ukrainy: 10–11 klasy [Programs for Waldorf schools in Ukraine: grades 10-11]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Mitiukhina, V. (2008). Vykhovannia vilnoi osobystosti u Valdorfskii shkoli [Education of a free personality in the Waldorf school]. *Zavuch* [Head teacher], 25, 40-42 [in Ukrainian].

- Perederii, O. L. (2017). Valdorfska pedahohika yak humanistychno orientovana systema navchannia ta vykhovannia shkoliariv [Waldorf pedagogy as a humanistically oriented system of teaching and educating students]. *Naukovyi ohliad* [Scientific Review], 4(36), 1-8 [in Ukrainian].
- Prohramy dlia valdorfskykh shkil Ukrainy: 1–9 klasy [Programs for Waldorf schools in Ukraine: grades 1-9] (2009). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Selevko, G. K. (2006). Entciklopediia obrazovatelnykh tekhnologii [Encyclopedia of Educational Technology] (T. 1). Moskva: NII shkolnykh tekhnologii [in Russian].
- Shtainer, R. (2002). Moi zhiznennyi put [My life path]. Moskva: Evidentis [in Russian].
- Volenshchak, O. (2009). Do pytannia humanizatsii osvity v Valdorfskii pedahohitsi [On the question of humanization of education in Waldorf pedagogy]. In *Inozemni movy u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Foreign languages in higher educational institutions] (Vol. 4, s. 122-125). Poltava [in Ukrainian].

WALDORF PEDAGOGY AS A MEANS OF DEVELOPING THE SPHERE OF STUDENTS 'FEELINGS IN THE PROCESS OF LABOR TRAINING

Polina Viktorova,

Postgraduate student of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Andrii Tsyna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Technological Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

The article considers the current issue of pedagogy humanization on the ideas of 'free upbringing' as a system of self-development and self-knowledge of the individual in partnership with the teacher. It is established that Waldorf pedagogy has a leading focus on the development of not only students' knowledge, skills, and abilities but also the formation of their sensory sphere, creativity, development of self-determination, and individual responsibility of students for their actions. It is proved that Waldorf pedagogy has significant potential as a means of developing the sphere of students' feelings in the process of labor training. It is substantiated that learning, which takes place freely, without any spiritual and physical coercion, based on the child's needs, creates the most favorable conditions for the discovery of their natural abilities and the development of inclinations. The peculiarities of anthroposophical upbringing and development, which comes from the nature of the child and takes place in three seven-year cycles: 7, 14, and 21 years, are revealed. The content and means of teaching for each seven-year cycle are determined. The peculiarities of the organization of the educational process according to Waldorf pedagogy are considered: the teaching of basic subjects is carried out by one teacher; pupils' perception of educational material is based on the algorithm 'see-experience-be surprised'; education without rigidly established content of educational programs and textbooks; disclosure of subject material to students of the world in such a way that with age a young person retains an interest in history, music, folk crafts, literature and the world around them; lack of a scoring system for assessing pupils' academic achievements up to 8th grade, which allows pupils to be participants in the process of labor training, based on interest in learning about different types of work when feelings are formed in a comfortable mental educational space. The results of professional self-determination of graduates of Waldorf schools are described; they are guided by their own mental, spiritual, physical, and emotional abilities, inclinations, and interests, which in combination with personal context contribute to the formation of unique personalities.

Keywords: 'Free upbringing', Waldorf pedagogy, self-development, labor training, personality feelings.

Надійшла до редакції 06.04.2021 р.